

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ S/3 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/3 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
Special Issue

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамрокулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон

Республикаси Судьялар олий кенгаши
хузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети хузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги

Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шохида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Ҳайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами бериледи.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА**07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ***Шоев Иззатулло Хусенович*

СУДЕБНОЕ ДЕЛО В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ 7-15

Mirsoatova Sayyora Turg'unovna

KALTAMINOR MADANIYATINI DAVRIY MADANIY SANALASH MUAMMOLARI (sopol idishlar va uy-joylar misolida) 16-21

*Музаффаржон Мансуров*СОВЕТ ИТТИФОҚИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ТАШҚИ ТУРИЗМ
РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ 22-32*Qodirova Ra'no Mamirjonovna*

O'ZBEKISTON SSR MAKTABLARIDA TARIX VA IJTIMOY FANLARNI O'QITILISHI (XX asrning 30-yillari) 33-38

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ*Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна*ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР МОЛИЯВИЙ ОҚИМЛАРИНИ БОШҚАРИШДА
СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИНИНГ РОЛИ 49-45*Камчибеков Фарход Олимжонович*ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ВА КИЧИК САНОАТ ЗОНАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ЖАҲОН
ТАЖРИБАСИ 46-53*Баратов Махсудали Назиралиевич*МИКРОМОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ЧЕТ ЭЛ ТАЖРИБАСИ ВА ИЖТИМОЙ МУАММОЛАРНИ
ҲАЛ ЭТИШДАГИ РОЛИ 54-61*Nosirov Ilkhom Abbosovich, Ermatov Ilmidin Toshmatovich*ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF THE USE OF NATURAL RESOURCES IN THE
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UZBEKISTAN 62-71*Nasirxodjaeva Dilafruz Sabitxanovna, Nurboyev Jalaliddin Mamadievich*O'ZBEKISTON MAXSUS IQTISODIY ZONALARINING EKSPORT KO'RSATKICHIGA TA'SIR
ETUVCHI OMILLAR REGERESSION TAHLILI 72-78*Aliyev Maruf*

HOW TO IMPROVE THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM? 79-85

*Ачилов Уйғунжон Улуғбекович*ПЕНСИЯ ЖАМҒАРМАСИ ДАРОМАДЛАРИ ҲАЖМЛАРИГА ОМИЛЛАР ТАЪСИРИНИНГ
ЭКОНОМЕТРИК ТАҲЛИЛИ 86-92*Ashurov Maxammadjon Sotvoldievich*O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI INNOVATSION MODELGA O'TISHINING AYRIM
YO'NALISHLARI 93-99*Абдуллаева Зулфия Иззатовна*МЕҲМОНХОНАЛАРНИ КЛАСТЕРЛАШ - МЕҲМОНХОНА БИЗНЕСИДА БОШҚАРУВНИНГ
САМАРАЛИ ШАКЛИ 100-106*Қурбонов Сирожиддин Қурбонович*МЕҲНАТ БОЗОРИДА ИШЧИ КУЧИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ
ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ 107-113

Ismanov Ibroxim Nabiyevich

MHXS MUVOFIQ KONSOLIDATSIYALANGAN MOLIVAVIY HISOBOTLARNI SHAKLLANTIRISH
TEXNIKASI 114-126

Turobov Sherzod Alisherovich, Namozov Bekjon Bo'ron o'g'li

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATI TAHLILINI TASHKIL QILISH 127-133

Bahodirov Shohruh Bahodir o'g'li

O'ZBEKISTONDA TURIZM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISHI VA UNING
MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLARGA TA'SIRI 134-143

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Tojaliyev Abdunosim Abdulxakimovich

INNOVATSIYA VA IJTIMOIIY MADANIY RIVOJLANISH 144-154

Sagdullayeva Dilbar Shuxratovna

FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI YOSHLAR IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISH OMILI
SIFATIDA 155-162

Abdumalikov Abdulatif Abidjanovich

ATROF MUHITGA INNOVATSION MUNOSOBATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-
FALSAFIY ASOSLARI 163-168

Xalliyev Jasurbek Iskandarovich

OGAHIIY TARIXIIY ASARLARIDA BILISH TUSHUNCHASI BILAN BOG'LIQ ERONIIY QATLAMGA
OID MA'RIFIY-FALSAFIY ISTILOHLAR 169-173

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Raximjonova Dilshodaxon Abubakir qizi

AN'ANAVIIY TERMINOLOGIYA MAKTABLARI 174-180

Осипова Агата Викторовна

СЛОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПАДЕЖНОЙ СИСТЕМЕ РУССКОГО ЯЗЫКА УЗБЕКОЯЗЫЧНЫХ
УЧАЩИХСЯ 181-186

Ахмедова Азиза Комиловна

БАДИИЙ ОБРАЗ ТАСНИФИ, ТИПОЛОГИЯСИ ВА БАДИИЙ-ФУНКЦИОНАЛ
ХУСУСИЯТЛАРИ 187-191

Кучкарова Ҳафиза

НЕМИС АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА ЖАНРНИНГ ЎРНИ 192-196

Комилова Муяссар Мавжудовна

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ РУССКОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ ВОЕННОГО
АКАДЕМИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ ПРИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ 197-203

Mirodilova Nargiza Mirvaliyevna

THE SEMANTIC - STRUCTURAL PRIORITIES OF ICT TERMINOLOGY 204-207

*Shirin Dadabayeva*COMPARATIVE SUPERSYNTACTIC INTEGRITY IN THE UZBEK AND ENGLISH
LANGUAGES

208-213

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР*Turdiyev Bexruz Sobirovich*

IBN SINONING HUQUQIY TA'LIMOTLAR RIVOJIDA QO'SHGAN HISSASI

214-220

*Матчанов Фахриддин Курамбой ўғли*МАҲКУМЛАРНИ АХЛОҚАН ТУЗАТИШ ВОСИТАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ БЎЙИЧА АЙРИМ
ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ

221-226

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Боборахматов Бобир Бўриевич*ЕНГИЛ АТЛЕТИКАНИНГ ЮГУРИШ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА КЎП ЙИЛЛИК ТИЗИМЛИ
БОШҚАРИШ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯСИ

227-233

Uraimov Sanjar Ro'zmatovich

BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARINING JISMONIY FAOLLIGINI BAHOLASH

234-238

*Shamuratov Jasur*O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARS JARAYONLARINI
TAKOMILLASHTIRISHDA YANGICHA PEDAGOGIK YONDASHUV

239-243

*Fedotova Kristina Anatolevna*THE SIGNIFICANCE OF INTEGRATING LANGUAGE SKILLS IN THE PROCEDURE OF THE
ENGLISH LANGUAGE TEACHING

244-250

*Устоев Абдураззоқ Қурбонович*ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ КУРАШЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИДА ПСИХОЛОГИК ҚЎЛЛАБ-
ҚУВВАТЛАШ

251-256

Ismoil Rustamov

CHOLG'U IJROCHILIGIDA DOIRA USULLARNING AHAMIYATI

257-263

*Erkaboyev Oybek Muhammadjonovich*X VA XI SINIF O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGINI CHAQIRUVGA QADAR
BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK-2021 TESTLARI BILAN QIYOSIY BAHOLASH

264-268

*Usmanova Dilnoza Muratovna*THE ROLE OF PROJECT METHODS IN REVEALING CREATIVITY OF ENGLISH
TEACHER

269-275

*Atabayeva Mavjuda Rustamovna*O'ZBEKISTON TABIIY GEOGRAFIYASINI O'QITISHDA KLASTER METODI ORQALI TANQIDIY
FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

276-282

*Fayzullayeva Madina Abdumo'min qizi*TA'LIM KLASTERI SHAROITIDA TA'LIM JARAYONINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA
TASHKIL QILISH VA RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI

283-289

Salimova Shahlo Sayfulloyevna

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA O'QITUVCHILARINI MAKTABDA PSIXOLOGIK XAVFSIZ TA'LIM MUHITINI LOYIHALASH UCHUN TAYYORLASH 290-296

Matchanova Nargiza To'lqinovna

O'ZBEKISTONDA XORIJIY TALABALARNING IJTIMOY MOSLASHUV MUAMMOLARI 297-304

Erkaboyeva Feruz G'ayratovna

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN VA O'YINCHOQLARNING O'RNI 305-309

Bozorova Aziza Saidmurot qizi

MAKTAB O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK TA'LIM MASALALARI (boshlang'ich ta'lim misolida) 310-315

Сулайманова Дилдора Назаровна

КРЕАТИВ ТАФАККУР ТУШУНЧАСИНИНГ ФАЛСАФИЙ ВА ПЕДАГОГИК МАНБАЛАРДАГИ ТАЛҚИНИ 316-325

09.00.00 - СИЁСИЙ ФАНЛАР

Фаррух Эшмаматов Эшқобил ўғли

СИЁСИЙ МАФКУРА – ЖАМИЯТ РИВОЖИ ВА ШАХС ФАОЛИЯТИНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИНИ БЕЛГИЛАБ БЕРУВЧИ МУҲИМ ҒОЯЛАР ТИЗИМИ СИФАТИДА 326-334

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари. -№ 5 (3)-2023.
ISSN: 2181-1342 (Online)
<https://scienceproblems.uz>**

08.00.00 – Иқтисодиёт фанлари

Ачилов Уйғунжон Улугбекович,

Тошкент молия институти мустақил изланувчиси
Тошкент, Ўзбекистон. gmail: uygunachilov@gmail.com

Тел: +99894-341-19-91

ORCID: 0000-0001-6991-5629

ПЕНСИЯ ЖАМҒАРМАСИ ДАРОМАДЛАРИ ҲАЖМЛАРИГА ОМИЛЛАР ТАЪСИРИНИНГ ЭКОНОМЕТРИК ТАҲЛИЛИ

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистонда пенсия жамғармаси даромадлари ҳажми ўзгаришларига макроиқтисодий омиллар таъсирини баҳоловчи эконометрик моделлаштириш амалга оширилган. Пенсия жамғармаси даромадлари ўзгаришларига таъсир этувчи омиллар аниқланган ҳамда уларнинг статистик кўрсаткичлари ўрганилган. Пенсия жамғармаси даромадлари ҳажмига таъсир этувчи омиллар сифатида тадқиқотда иқтисодиётда бандлар сони ҳамда базавий ҳисоблаш миқдори кўрсаткичлари олинган.

Калит сўзлар: пенсия, пенсия жамғармаси, ижтимоий солиқ, молиявий барқарорлик, ихтиёрий бадал, миллий иқтисодиёт, ялпи ички маҳсулот, эконометрик модел, пенсия тизими, базавий ҳисоблаш миқдори, иқтисодиётда банд бўлганлар, корреляция кэффициенти .

Ачилов Уйғунжон Улугбекович,

Независимый исследователь Ташкентского финансового института
Ташкент, Узбекистан. gmail: uygunachilov@gmail.com

Тел: +99894-341-19-91

ORCID: 0000-0001-6991-5629

ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ФАКТОРОВ НА ОБЪЕМ ДОХОДОВ ПЕНСИОННОГО ФОНДА

Аннотация. В данной статье проведено эконометрическое моделирование, которое оценивает влияние макроэкономических факторов на изменение размера доходов пенсионного фонда в Узбекистане. Выявлены факторы, влияющие на изменение доходов пенсионного фонда, и изучены их статистические показатели. В качестве факторов, влияющих на размер дохода пенсионного фонда, в исследовании принимались количество статей в экономике и базовая сумма расчета.

Ключевые слова: пенсия, пенсионный фонд, социальный налог, финансовая устойчивость, добровольные взносы, национальная экономика, валовой внутренний продукт, эконометрическая модель, пенсионная система, базовая расчетная сумма, занятые в экономике, коэффициент корреляции.

Achilov Uygunjon Ulugbekovich,

Scientific researcher of Tashkent Institute of Finance
Tashkent, Uzbekistan. gmail: uygunachilov@gmail.com

Phone: +99894-341-19-91

ORCID: 0000-0001-6991-5629

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE EFFECT OF FACTORS ON THE VOLUME OF PENSION FUND INCOME

Abstract: In this article, econometric modeling is carried out, which evaluates the impact of macroeconomic factors on the changes in the income of the pension fund in Uzbekistan. The factors influencing the changes in the pension fund's income have been identified and their statistical indicators have been studied. As factors influencing the size of pension fund income, the number of items in the economy and the base calculation amount were taken in the research.

Key words: pension, pension fund, social tax, financial stability, voluntary contribution, national economy, gross domestic product, econometric model, pension system, basic calculation amount, people employed in the economy, correlation coefficient.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3SI3Y2023N11>

Кириш. Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини таъминлаш жаҳонда энг долзарб муаммолардан бирига айланиб бормоқда. Бу айниқса, дунёнинг ривожланган мамлакатларида янада яққол юзага чиқмоқда. Жаҳон мамлакатлари пенсия тизимининг молиявий барқарорлини таъминлаш мақсадида пенсия ислохотларини ўтказишга мажбур бўлишмоқда. Бу ўз навбатида пенсионерлар ва ёши катта авлод вакилларининг норозиликларига сабаб бўлмоқда. Хусусан, Францияда 2019 йилнинг декабрида ҳукумат томонидан эълон қилинган пенсия ислохоти лойиҳаси Франция жамиятида улкан норозиликни келтириб чиқарди ҳамда сўнгги эллик йилликдаги энг катта иш ташлашларга олиб келди, норозилик бир неча ой давом этди ва Франциянинг 61 фоиз аҳолиси томонидан қўллаб-қувватлади [1]. 2018 йилда Россия Федерациясида пенсия ёшини ошириш билан боғлиқ федерал қонуннинг қабул қилинишига қарши жамоат июндан ноябрга қадар кенг қамровли норозилик ва эътирозларини ҳукуматга изҳор қилишди [2]. 2017 йилда Испанияда истиқболда пенсия миқдорларининг инфляция даражасидан пастроқ оширилиши юзасидан кўплаб испанлар ҳукуматга ўз норозиликларини билдирдилар [3]. Пенсия тизимига жамиятнинг бу каби эътирозлари дунёнинг аксар бошқа мамлакатларида ҳам учраши барчага кундек равшан назаримизда.

Охирги йилларда Ўзбекистон пенсия таъминоти тизими ҳам такомиллаштириш ва ислохотга муҳтожлиги давлат даражасида эътироф этилди ҳамда тизимда бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилди, хусусан, ишловчи пенсионерларга пенсияларнинг тўлиқ миқдорда тўланиши, пенсия миқдорини аниқлаш учун ҳисобга олинандиган ўртача ойлик иш ҳақи миқдорининг юқори чегарасининг оширилиши кабилар шулар жумласидандир. Бироқ, шуни таъкидлаш керакки, миллий пенсия тизимини такомиллаштириш, “ижтимоий суғурта тизимини ислох қилиш, шунингдек, уч даражали пенсия таъминоти тизимига ўтиш зарурлиги” [4]. мамлакат Президенти Ш.Мирзиёев томонидан алоҳида таъкидланди.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, пенсия харажатларининг ортиши Пенсия жамғармаларининг молиявий барқарорлигига салбий таъсир кўрсатади, иккинчи томондан мамлакатдаги иқтисодий вазиятнинг ёмонлашиши, солиқ тизимидаги ўзгаришлар ҳам Пенсия жамғармаларининг молиявий барқарорлигига салбий таъсир

кўрсатади. Бироқ, пенсионерларнинг фаровон турмуш кечиришларини таъминлаш ва яхшилаш давлат сиёсатининг муҳим қисмидир, шу нуқтаи назардан, пенсия миқдорларининг ошириб борилишини ижобий қабул қилиш даркор. Муҳим масала, Пенсия жамғармасига етарли миқдорда маблағни тўплаш масаласидир, бу маблағ эса аксарият мамлакатларда, жумладан, Ўзбекистонда ҳам, иқтисодиётдан солиқлар ва мажбурий тўловлар кўринишида ундирилади. Демакки, пенсия тизимидаги муҳим масала пенсия миқдорларининг ошиб бориши шароитида жамғармаси молиявий барқарорлигини таъминлаш ва етарли маблағ билан таъминлаш бўлиб қолаверади.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Пенсия жамғармаси даромадларини ошириш охириги ўн йилликларда аксарият жаҳон мамлакатларидаги долзарб масалага айланиб улгурди. Чунки, аҳолининг ўртача ёшининг ошиб бориши, иқтисодий инқирозлари, туғилиш даражасининг пасайиб бориши ва бошқа кўплаб омиллар таъсирида пенсия жамғармасининг харажатлари ортиб, тушумлар кўлами камайиб бормоқда. Кўпгина мамлакатларда бадаллар миқдори ўз мажбуриятларини бажариши учун етарли эмаслиги сабабли пенсия тўловларини молиялаштириш Давлат бюджетига тобора кўпроқ боғлиқ бўлмоқда ва дефицитни қоплаш харажатлари ялпи ички маҳсулот ҳажмининг 1 фоизидан 5 фоизигача ташкил этади [5]. Миллий пенсия таъминоти тизиминининг молиявий барқарорлигини таъминлашда демографик омиллар, ижтимоий суғурта тизимида аҳолининг муносиб иштирокини таъминлаш ҳамда пенсия таъминотини молиялаштиришда самарасиз воситалар мавжудлиги, шунингдек, ижтимоий суғуртадаги рағбатлантирувчи механизмларнинг заифлиги асосий омиллардан бўлиб майдонга чиқади [6]. Ўзбекистонда Пенсия жамғармаси давлат пенсия таъминотини молиялаштириш билан шуғулланадиган ягона марказлашган жамғарма эканлигини ҳисобга олиб, жаҳонда, шу жумладан мамлакатимизда иқтисодий, ижтимоий ва демографик ўзгаришлар натижасида салбий таъсирлардан жамғармани ҳимоя қилиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан ҳисобланади [7]. Баъзи иқтисодчилар томонидан Пенсия жамғармасининг молиявий барқарорлигини таъминлашда фуқароларнинг даромадларини қонунийлаштириш механизмини такомиллаштириш, шу жумладан, ўз-ўзини иш билан таъминловчи ва хорижда меҳнат қилаётган меҳнат мигрантларини тизимга қамраб олишни кенгайтириш устувор вазифа ҳисобланиши таъкидланган [8]. Биз тадқиқотимизда, юқорида келтирилган илмий мақола ҳамда тадқиқотларни умумлаштирган ҳолда Пенсия жамғармаси даромадлари ўзгаришига омилларнинг таъсирини эконометрик моделлаштириш орқали тадқиқ қилишни мақсад қилдик.

Муҳокама. Биламизки, Пенсия жамғармаси даромадлари солиқлар, бадаллар механизмлари орқали иқтисодиётда яратилган ялпи ички маҳсулотнинг бир қисмини қайта тақсимлаш орқали шакллантирилади, шуни инобатга олган ҳолда тадқиқотни макроиқтисодий омиллар таъсири орқали амалга оширишни мақсадга мувофиқ деб ҳисобладик.

1-жадвал

Ўзбекистонда Пенсия жамғармаси даромадлари, иқтисодиётда бандлар ва ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдори

Йиллар	Пенсия жамғармаси даромадлари (ПЖД), млрд.сўм	Иқтисодиётда бандлар (ИБ), минг.нафар	Ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдори (БҲМ), минг сўм
2010	5326	11628,4	41,20
2011	6177,9	11919,1	53,32
2012	7853,1	12223,8	64,31
2013	9741,8	12523,3	84,26
2014	11782,7	12818,4	100,40
2015	12534,4	15058,3	122,35
2016	14671,7	13298,4	135,12
2017	17707,5	13520,3	151,65
2018	24058	13273,1	180,84
2019	24339,0	14876,4	209,49
2020	29709,2	14797,4	223,00
2021	38170,0	14980,7	251,50

Изоҳ: Маълумотлар Пенсия жамғармаси, Статистика агентлиги, Марказий Банк маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди. Ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдори пенсияни ҳисоблашда базавий ҳисоблашнинг ўртачасини ҳисоблаш методикаси асосида ҳисоблаб чиқилди. Базавий ҳисоблаш миқдори қонунчиликка 2019 йилда киритилган. 2019 йилгача минимал иш ҳақи тарзида қўлланилган.

Фикримизча, Пенсия жамғармаси молиявий ресурсларининг ўзгаришларига таъсирини кўриб чиқишда мамлакатдаги макроиқтисодий ва пул-кредит ва фискал сиёсат муҳим аҳамият касб этади. Уларнинг таъсирини эконометрик жиҳатдан ўзаро боғлиқликда таҳлил қилиш мақсадга мувофиқдир. Тадқиқотда, “Пенсия жамғармаси даромадлари ҳажмига иқтисодётда бандлар сони ҳамда ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдори таъсир кўрсатади” деган гипотезани қўямиз, чунки, Пенсия жамғармаси даромадлари бевосита иқтисодитда бандлар учун тўланадиган ижтимоий солиқ тушумларидан шаклланади ва шу билан бирга бандлар сони қанчалик юқори бўлса, шунчалик ишлаб чиқариш даражаси ҳам катта бўлиши эҳтимоли юқори. Ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдорининг ўзгариши эса бевосита ҳисобланувчи бадаллар ва тўловлар миқдори ўзгаришларига олиб келади. 1-жадвалда 2010-2021 йилларда Ўзбекистонда Пенсия жамғармаси даромадлари, иқтисодиётда бандлар сони ва ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдорлари келтирилган. Таҳлилларни мазкур 1-жадвал маълумотлари асосида амалга оширамиз.

Натижалар. Биламизки, бир миқдорнинг ўзгаришига унга тўғридан-тўғри боғлиқ бўлмаган қандайдир омиллар таъсир кўрсатади, бу корреляция коэффиценти билан ўлчанади. Бизнинг тадқиқотимиздаги Пенсия жамғармаси даромадлари (ПЖД)нинг ўзгаришига иқтисодиётда бандлар (ИБ) ва базавий ҳисоблаш миқдори (БҲМ)нинг ўзгаришлари билвосита таъсир қилади. Корреляция коэффицентини ҳисоблашнинг Пирсон ва Спирман формуллари энг оммабопдир. Пенсия жамғармаси даромадлари (ПЖД) ҳажмининг ўзгаришига иқтисодиётда бандлар (ИБ) ва базавий ҳисоблаш миқдори (БҲМ) ўзгаришларининг таъсири корреляцияси Пирсон формуласи орқали ҳисобланса, мос равишда 0.7505 ва 0,9772 га, Спирман формуласида эса мос

равишда 0,8909 ва 0,8909 га тенг бўлди. Миқдорларнинг йиллар кесимидаги тақсимоти Skewness/Kurtosis тести орқали текширилганда уларнинг нормал тақсимланганлиги аниқланди, шу нуқтаи назардан Пирсон формуласи (0.7502 ва 0,9772) орқали олинган натижани тадқиқотда қўллаш мақсадга мувофиқдир.

2-жадвал

**Пенсия жамғармаси даромадлари ҳажмига
омилларнинг корреляцияси**

Формула	Иқтисодиётда бандлар	Ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдори
Пирсон формуласи	0,7505	0,9772
Спирман формуласи	0,8909	0,8909

Юқорида амалга оширилган корреляцион таҳлил ёрдамида Пенсия жамғармаси даромадаларининг ўзгариши билан бандлик даражаси ҳамда солиқлар ва мажбурий тўловлар миқдорларини ҳисоблашда қшлланилувчи базавий ҳисоблаш миқдори ўртасидаги боғлиқлик аниқланди. Бунинг учун 1-жадвал тузилди ва таҳлилда натижавий омил Пенсия жамғармасининг даромадлари, таъсир этувчи омиллар сифатида эса, иш билан банд аҳоли сони ҳамда базавий ҳисоблаш миқдорлари ўзгариши олинди.

1-жадвал маълумотларини Стата дастури ёрдамида қайта ишлаш асосида қуйидаги натижаларга эга бўлдик:

3-жадвал

**Пенсия жамғармаси даромадлари ўзгаришлари(ПЖД)га иқтисодиётда бандлар
(ИБ) ва ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдорлари (БҲМ) ўзгаришлари
таъсирининг регрессия тенгламаси**

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	10
Model	413418401	2	206709201	F(2, 7)	=	297.24
Residual	4868024.75	7	695432.107	Prob > F	=	0.0000
Total	418286426	9	46476269.5	R-squared	=	0.9884
				Adj R-squared	=	0.9850
				Root MSE	=	833.93

ПЖД	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
ИБ	-1.318403	.3862473	-3.41	0.011	-2.231733 - .4050737
БҲМ	143.7454	8.500521	16.91	0.000	123.6449 163.8459
_cons	14333.81	4339.382	3.30	0.013	4072.799 24594.82

Пенсия жамғармасы даромадлари (ПЖД)нинг ўзгаришига иқтисодиётда бандлар (ИБ), ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдорлари (БҲМ) ўзгаришларининг ўзаро боғлиқлигининг эконометрик моделини ҳосил қиламиз. Мазкур моделнинг индуктив таҳлилига кўра, юқоридаги моделнинг статистик жиҳатдан аҳамиятлилиги ифодаловчи кўрсаткич (F-статистика) 0.05 дан кичик, шу сабабли ҳам мазкур модел статистик жиҳатдан аҳамиятли, мустақил ўзгарувчилар (ИБ ва БҲМ)нинг боғлиқ ўзгарувчига таъсирини кўрсатувчи коэффицентлар ҳам 0.05 дан кичик ҳамда у ҳам статистик жиҳатдан аҳамиятли [9].

Иқтисодиётда бандлар сони (ИБ) ва ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдори (БҲМ) нинг Пенсия жамғармасы даромадлари (ПЖД) нинг ўзгаришларига таъсирининг эконометрик модели:

$$\text{ПЖД} = 14333,81 - 1,3184\text{ИБ} + 143,74\text{БҲМ} + e \quad (1)$$

Бу ерда:

ПЖД – Пенсия жамғармасы даромадлари, млрд.сўм;

ИБ – Иқтисодиётда бандлар сони, минг нафар;

БҲМ – ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдорлари;

e – ҳисобга олинмаган омиллар;

Изох: Мазкур модел Стата дастурий мажмуасида ҳисоб китоблар натижасида олинди

Тузилган тенгламанинг детерминация коэффиценти (R-squared) 0,9884 га тенг бўлиб, Иқтисодиётда бандлар сони (ИБ), ўртача йиллик базавий ҳисоблаш миқдорлари (БҲМ) Пенсия жамғармасы даромадлари (ПЖД) ҳажми ўзгаришининг 98,84 фоизини тушунтириб бера олади.

Хулоса. Тенгламадаги эътиборли жиҳат шундаки, Иқтисодиётда бандлар сони ортиши Пенсия жамғармасы даромадлари ҳажмига тескари таъсир қилади, бу ҳолат мамлакатда бандлик даражасини ошириш борасидаги сиёсатда солиқ юкини пасайтириш олиб борилаётганлиги, солиқ ставкаларининг тушириб борилаётганлиги ҳамда сўнги йилларда ишловчи аҳолидан тўланадиган Ижтимоий солиқ ставкасининг пасайтириб борилаётганлиги ва бошқа бир қатор аҳоли даромадидан тўланадиган мажбурий тўловларнинг бекор қилиниши билан боғлиқдир.

Пенсия жамғармасы даромадлари ҳажмига иқтисодиётда бандлар сони ҳамда базавий ҳисоблаш миқдорлари ўзгаришлари кучли таъсир кўрсатади. Мазкур икки омилнинг таъсирини баҳоловчи эконометрик модел орқали Пенсия жамғармасининг даромадлари ҳажми ўзгаришларини прогнозлашда қўллаш мақсадга мувофиқ назаримизда.

Таҳлилда фойдаланилган даврларнинг сўнги қисмида ижтимоий солиқ ставкаларининг пасайтирилиши бандлик даражасининг ортиши ҳамда норасмий бандлик даражасининг қонунийлаштирилишига олиб келган. Бу эса ўз навбатида моделда бандлар сони ҳамда Пенсия жамғармасы даромадларидаги тескари боғлиқликни юзага келтирган.

Адабиётлар/Литература/References:

1. https://en.wikipedia.org/wiki/2019%E2%80%932020_French_pension_reform_strike;
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%2>;
3. <https://www.ipe.com/spain-protests-as-pension-cuts-loom/10024378.article>;
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йилнинг 21 ноябрь куни аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш соҳасидаги устувор вазифалар муҳокамасига бағишланган йиғилишидан. <https://uza.uz/oz/posts/aholini-ijtimoiy-muhofaza-qilish-sohasida-yangi-tizim-joriy--21-11-2019>;
5. Маматов Б.С. Ўзбекистон Республикасида фуқаролар пенсия таъминоти тизимини ривожлантириш йўналишлари. Иқт. фан. докт (DSc) дисс. автореф. – Т.: ТМИ, 2022. – 82 б. 5-б.;
6. Sholdorov, D. (2019) "FACTORS FOR ENSURING THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE PENSION SECURITY IN UZBEKISTAN," International Finance and Accounting: Vol. 2019 : Iss. 2 , Article 26.;
7. Tursunov, J. (2020) "WAYS TO ENSURE THE FINANCIAL STABILITY OF THE PENSION FUND WHEN IMPROVING THE STATE PENSION PROVISION," International Finance and Accounting: Vol. 2020 : Iss. 2 , Article 5.;
8. Safaralievich M.B., Ulugbekovich A.U. FACTORS OF DEVELOPMENT PENSION PROVISION SYSTEM IN UZBEKISTAN //Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol. – 2021. – Т. 27. – №. 4.;
9. Safaralievich, Mamatov Bakhadir, Achilov Uygunjon Ulugbekovich, and Khaydarov Askarbek. "Analysis of factors influencing the volume of investments." *Academica Globe: Inderscience Research* 2.05 (2021): 208-214.;

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/3 (3)-2023 йил

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).